

EXCEPT

Integrated Sustainability Research & Design
Creating the Foundation for a Sustainable Society

Kansenkaart Functioneel Groen

Notitie Methode

Europese Unie

Europees Fonds voor Regionale Ontwikkeling

TOEPASSING FUNCTIONEEL GROEN

LUCHT GROEN KLIMAAT GROEN SOCIAAL GROEN

Werkgroep: Klimaatgroen
Titel project: Kansenkaart
Productnummer: K3.4
Opdrachtgever: Gemeente Roosendaal
Opdrachtnemer: Except

Datum: december 2010

Dit product is ontwikkeld als onderdeel van het interregproject "Toepassing Functioneel Groen, luchtgroen klimaatgroen sociaal groen".

Binnen dit, door Europa en Provincies gesteunde, project werken 14 Belgische en Nederlandse steden samen aan de ontwikkeling van kennis over en de toepasbaarheid van groen voor de luchtkwaliteit, de klimaatsveranderingen en stedelijke leefkwaliteit.

Financiers:

INLEIDING

De Kansenskaart Functioneel Groen” is opgesteld door Except - Integrated Sustainability in samenwerking met de gemeente Roosendaal, in het kader van het Interreg project “Toepassing Functioneel Groen”. Deze notitie methode is apart bij de functiekaart gevoegd om de functiekaart zelf meervoudig inzetbaar te houden. Deze notitie gaat in op hoe het project is opgezet en uitgevoerd en de onderliggende methodiek.

Hoewel dit niet de eerste stap in het proces was bespreken we als eerste hoe de doelstelling van het project tot stand is gekomen, omdat hierin bepaalde termen worden verhelderd die later worden gebruikt. Vervolgens lichten we toe hoe het proces is verlopen en hoe keuzes zijn gemaakt met betrekking tot het tot stand komen van de kaart. Als laatste wordt de achtergrond van sommige gebruikte methodes toegelicht.

DOELSTELLING KANSENKAART FUNCTIONEEL GROEN

Na de aanbestedingsprocedure en de interne teamformatie binnen Except is als eerste een overleg gehouden tussen verschillende partijen in de gemeente en Except. Gedurende dit gesprek zijn de volgende hoofdvragen aan de orde gekomen:

1. Wat wordt verstaan onder functioneel groen?
2. Wat is een kansenskaart?
3. Wat is het doel van de Kansenskaart Functioneel Groen?
4. Welke doelgroep heeft de Kansenskaart?

1: Wat is functioneel groen?

Functioneel groen is tijdens het overleg gedefinieerd als zijnde groene elementen die meer functies bezitten dan louter esthetische waarde. Hoewel dit een brede definitie is schept het ruimte om ook minder bekende en voor de hand liggende functies te betrekken zoals educatieve eigenschappen, veiligheid, sociale en psychologische aspecten.

2: Wat is een kansenskaart?

Tijdens het overleg is er discussie geweest over wat een kansenskaart is. De uitkomst daarvan is dat een kansenskaart eigenlijk uit meerdere aspecten dient te bestaan dan enkel een ‘kaart’. De naam wordt gehandhaafd, en het idee van ‘kaart’ wordt uitgebreid met ‘index’ en ‘voorbeelden’ op initiatief van Except. De kansenskaart wordt zo een meervoudig hulpmiddel voor functioneel groen voor de gemeente Roosendaal en haar inwoners.

2. Wat is het doel van de Kansenskaart?

Het doel van de kansenskaart heeft verschillende onderdelen. Het eerste doel dat werd genoemd is de mogelijkheid om inwoners te inspireren en motiveren om zich in te zetten voor functioneel groen. Als

tweede werd genoemd een index van verschillende invullingen van functioneel groen. Als derde de mogelijkheid om partners te betrekken bij het inbrengen van functioneel groen, zoals projectontwikkelaars, commerciële partijen en dergelijke. Het doel rustte dus op meerdere punten: inspirerend en inzichtelijk alsmede informatieverstrekkend en op verschillende schaalniveaus actief.

3. Welke doelgroep heeft de kansenkaart?

In het overleg kwam naar voren dat de doelgroep ook uit meerdere partijen bestond. Als eerste de inwoners en directe betrokkenen van Roosendaal. Als tweede de projectontwikkelaars en, niet onbelangrijk, als derde de gemeente zelf. Het document zou dus voor verschillende partijen op verschillende momenten en met verschillende intentie bruikbaar moeten zijn. Natuurlijk moeten er dan keuzes worden gemaakt om het geheel toch beheersbaar te houden. Daarom is voor een hele heldere structuur gekozen.

De drie schalen

Except heeft na het eerste overleg een structuur opgezet voor het document, dat primair als communicatiedocument diende. De inhoud van het document is parallel ontwikkeld aan de structuur van het document. Dit om bovenstaande doelgroepen en doelen te kunnen bedienen. Er is gekozen voor een hoofdopzet in de drie schalen Gebouw, Buurt en Binnenstad, die in de aanbesteding waren gedefinieerd. De verschillende schalen spreken ook verschillende doelgroepen aan. Inwoners zullen veelal worden gemotiveerd door de kaart op gebouwniveau, projectontwikkelaars op buurtniveau en de gemeente op stadsniveau.

Binnen elk van deze schalen zijn drie verschillende manieren van communicatie betrokken: Als eerste een inspirerend en ruimtelijk beeld, met daarin de verschillende mogelijkheden als voorbeeld in de ruimte toegepast, zo veel mogelijk met een directe relatie tot Roosendaal. Als tweede een overzichtskaart waarin de hoofd kansen van functioneel groen per item staan afgebeeld, in alle 10 de categorieën (zie ELSIA onder Methode). Als laatste een aantal uitgelichte voorbeelden met meer diepgang en detail zonder de leesbaarheid van het document te verliezen, maar toch nadruk te kunnen leggen op een aantal 'quick wins' of elementen met een grote belofte.

Dit heeft de structuur van het document bepaald, waardoor het zowel van voor tot achter te lezen is maar ook op verschillende niveaus als naslagwerk te gebruiken is. Daarmee hebben we geprobeerd het document een zo effectief en lang mogelijk leven mee te geven, en ruimte te maken voor eventuele toekomstige uitbreiding. Het document is, zoals alle onderzoeksdocumenten van Except, onder Creative Commons licentie beschermd, wat betekent dat de gemeente en eventuele derde partijen zelf wijzigingen mag maken en het document mag vermeerderen met enkel een paar eenvoudige beperkingen. Dit houdt in dat zonder tussenkomst van Except het document ontrafeld mag worden en delen in andere documenten gebruikt indien gewenst. Er is een naamsvermeldingsplicht, een doorgeeftplicht van de rechten in het ontvangende document en de informatie mag niet verkocht worden.

Deze manier van rechten vastleggen heeft veel meer vrijheid dan normale copyright en de hoop is dat het document daardoor meer kan gaan leven dan anders.

PROCES

Except werkt met de Symbiosis in Design (SiD) methode (zie onder Methode). SiD bestaat uit een theorie, een methode en een proces. Van deze drie elementen zijn slechts delen gebruikt voor de kanskaart omwille van de tijd en de toegespitste opgave. Hier is belangrijk dat de volgende volgorde van proces is gehandhaafd:

Team samenstelling

Als eerste is er een multidisciplinair team samengesteld van disciplines die een raakvlak hebben met het onderwerp. In dit geval heeft Except gekozen voor een stadsecoloog, een bioloog, een stedenbouwkundige, een architect, een communicatiedeskundige en ontwerper. Voorwaarde voor een SiD proces is dat de opdrachtgever ten alle tijde betrokken is bij het project en het liefst ook deel uitmaakt van het gehele proces. Voor de kanskaart van Roosendaal is een midden gevonden in een tweetal werkbijeenkomsten met een ruim team van vertegenwoordigers van verschillende functies in de gemeente, van veiligheid tot monumenten, stedenbouw en beheer (zie colofon kanskaart). Verder is intensief samengewerkt met de projectverantwoordelijke bij de gemeente, Paul van de Sande, en bij de gemeente Roosendaal werkzaam zijnde stedenbouwkundige Thomas van Wanrooij.

Primaire Analyse

Als eerste is het team onder leiding van de stadsecoloog de binnenstad ingetrokken. Gedurende een dag is er een beeld opgedaan van Roosendaal, haar karakteristieke structuur en eventuele kansrijke gebieden. Foto's zijn gemaakt en kaarten van het gebied verzameld. Er is gekeken naar precedenten en notities gemaakt voor later in het proces. De volgende stukken zijn in deze fase van belang:

- Overzicht van aanwezige groenstukken en toekomstige plannen in de regio en in de stad (zodat aansluiting gezocht kan worden bij het vaststellen van de kansen)
- Goede detailkaarten van het gebied
- Kaarten met bodemgesteldheid, om te zien waar bijvoorbeeld fytoremediatie kan worden toegepast

Doelstelling

Samen met de gemeente Roosendaal en de verschillende functionarissen zijn de eerder besproken doelen vastgesteld en is de communicatievorm vastgesteld.

Ontwikkeling

Met het team van Except zijn twee processen opgezet:

1. Het indexeren van functioneel groen op drie schaalniveaus binnen de 10 categorieën.

Hiervoor hebben drie ecologen tegelijk gewerkt om de index op te zetten gedurende een aantal

dagen. De precedentes gevonden in de vooranalyse zijn ingevoegd. Nadat de index min of meer gereed was is een verdere opsplitsing in schaalniveaus gemaakt en zijn een aantal onderdelen vereenvoudigd of bij elkaar getrokken. Dit om het geheel bondig en overzichtelijk te houden. Sommige 'exoten' zijn verwijderd (zoals verticale agricultuur), omdat deze nauwelijks toepassing hebben op Roosendaal. De index vormt zo een uitgebreide set van mogelijkheden met betekenis voor Roosendaal. De index is opgesteld met zowel 'objecten' als hoofdcomponent (heg, boom, groen dak) als toepassingsgebied (straat, muur, tuin). Zo kan de kaart gebruikt worden om kansen te detecteren in de stad (waar kan ik groene daken toepassen?) en om een mogelijke oplossing te zoeken bij een specifiek gebied (ik heb een blinde muur, wat kan ik met functioneel groen op die muur?).

Het maken van de Schaalniveau Kaarten

Er is begonnen met de kaart op gebouwniveau en de kaart op binnenstadsniveau. Nadat is geïndexeerd welke functies uit de index op de verschillende schaalniveaus toepassing hadden is, samen met de gemeente, een gebied gekozen in de binnenstad dat veel verschillende situaties in beeld brengt. Zo zijn de kaarten en de index gelijktijdig gegroeid en volwassen geworden onder elkaars invloed. De index is ten alle tijde geraadpleegd bij het maken van de kaarten, en soms hebben de kaarten de index geïnformeerd voor nieuwe mogelijkheden. De index is daarmee ook getest op haar functionaliteit bij het opstellen van de kaarten.

De kaart op buurniveau is vrij algemeen, en kan voor veel gebieden gelden. In deze kaart zijn daarom zo veel mogelijk standaard elementen die men zou kunnen tegenkomen op gebouwniveau toegepast. Er is gefocust op de residentiele situatie.

Op buurniveau is het gekozen gebied met het team geanalyseerd en zijn de elementen uit de index toegepast die daar mogelijk waren. Vaak liggen daarin keuzes, welke zijn ingevuld door de architect, stedenbouwkundige en stadsecoloog. De keuze voor het gebied van de kaart is samen met de gemeente vastgesteld. Het gebied diende zowel commercieel als residentieel te bevatten, oud en nieuw, lokale straten en meer doorgaande straten, voetgangersgebied en autogebied, en representatief zijn voor Roosendaal. Daarnaast moest de schaal goed tussen stad en gebouw liggen.

De kaart op stedelijk niveau is gemaakt door het lopen door de stad van de ecooloog, en het markeren van potentiële gebieden. Deze schetskaart is vervolgens in samenspraak met een stedenbouwkundige van Roosendaal uitvoerig besproken, doorgelicht en aangepast. Dit omdat de lokale stedenbouwkundige meer weet heeft van de ontwikkelingen in het gebied en hoe het kan aansluiten bij toekomstige plannen. De index is geraadpleegd en er is gezocht op de kaart naar potentieel toepasbare gebieden. Bijvoorbeeld, platte daken zijn gezocht door middel van satellietfoto's en lopen door de stad, groene bestrating is afgewogen met betrekking tot de functies in de straat (residentieel, commercieel, etc.), het verkeersvolume en het gewenste effect. Een aantal goede bestaande voorbeelden zoals de binnentuin van Liga en de Praxis zijn besproken

en gemarkeerd op de kaart. Verder zijn een aantal toekomstige ontwikkelingen en wensen uitgebouwd tot mogelijkheden op de kaart, zoals met betrekking tot de kloostertuin.

Terugkoppeling

Met een dummy-kansenkaart (een nepboek dat af lijkt maar de inhoud nog niet van af is) is samen met het hele team van de gemeente een verfijning in de kaarten aangebracht. De dummy liet goed zien welke communicatiewaarde het document zou kunnen hebben. Het concept van het boek is besproken en hier en daar licht gewijzigd, maar kwam grotendeels overeen met de samen vastgestelde doelstelling. Er was discussie over of er wel of niet meer gedetailleerde informatie betrokken moest worden, zoals meer financiële cijfers. Omdat deze uiteenlopen afhankelijk van hun toepassing, en vanwege de beperkte reikwijdte van het project is gekozen enkel financiële informatie toe te voegen op een aantal uitgelichte voorbeelden.

De index is langs verschillende partijen in de gemeente gestuurd in de vorm van een Excel document en er zijn vele contributies en wijzigingen geweest vanuit de gemeente op verschillende vlakken. De voorbeelden zijn gekozen en relevant referentiemateriaal is aangetrokken om bepaalde aspecten meer kracht bij te zetten. Er is gekozen om voor de groene muur, groen dak, kas en groententuin een aantal economische data op te nemen in de voorbeelden. Deze elementen zijn specifiek gekozen omdat ze vrij algemeen toepasbaar zijn en potentieel grote winsten met zich meedragen.

Vervolgens heeft de stadsecoloog samen met de stedenbouwkundige van de gemeente Roosendaal in twee bijeenkomsten en een exploratie door de stad de kansenkaart op stadsniveau aangescherpt en aangevuld.

Afwerking

Nadat alle kaarten op conceptniveau af waren zijn de kaarten afgemaakt samen met de teksten en de layout. Alles is vervolgens voor een laatste check gecontroleerd door de gemeente. Vervolgens zijn alle aanpassingen doorgevoerd en is dit document opgesteld.

METHODE

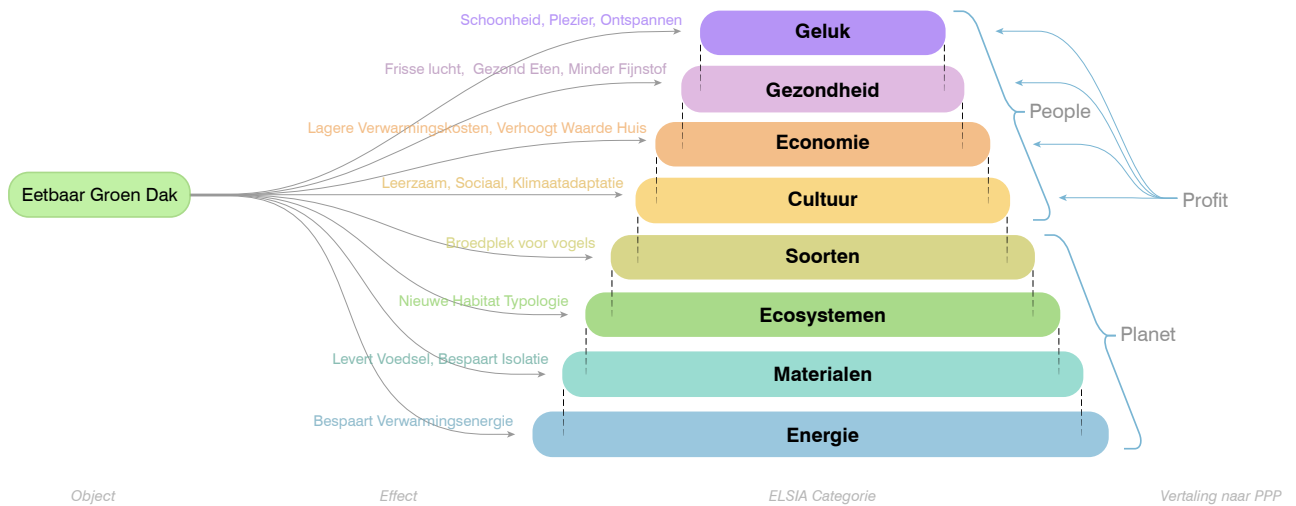
Een integraal duurzaam plan ontwikkelen is een complex proces. Niet in de eerste plaats vanwege het gevaar om eerder gemaakte fouten te herhalen. Deze fouten leiden vervolgens tot sociaal of fysiek onwenselijke situaties. De kansenkaart Functioneel Groen Roosendaal is ontstaan door een collaboratief proces met experts, verschillende gemeentelijke partijen en Except. Daarbij is gebruik gemaakt van een speciaal integraal ontwikkel proces, Symbiosis in Design (SiD). Hieronder staat een korte beschrijving van SiD voor de geïnteresseerde, echter dit reikt verder dan wat toepasselijk is op de kaart.

Een essentieel onderdeel van SiD is dat duurzame ontwikkeling draait om het balanceren van relaties tussen objecten, boven het optimaliseren van objecten an sich. 'Duurzaamheid', volgens SiD, is geen

eigenschap van objecten, maar een eigenschap van een dynamisch systeem. Een duurzame samenleving is daarom gefundeerd op precies die relaties, en niet op enkel het gebruik van ‘duurzame’ objecten. De ‘duurzaamheid van objecten verschilt namelijk afhankelijk van de context waarin ze worden gebruikt. SiD bestudeert dus in eerste instantie relaties tussen objecten, en nadat de relaties zijn gelegd om een duurzaam systeem te kunnen vormen worden objecten geoptimaliseerd om in dit nieuwe systeem te kunnen werken.

SiD is geen exclusieve methode in dat het andere methodes uitsluit. Het is vanaf de grond aan opgezet om andere methodes te kunnen koppelen aan een groter geheel. Zo kan een toetsingssysteem zoals BREEAM-NL of een analyse-systeem zoals Life Cycle Assessment gebruikt worden binnen SiD.

ELSIA

Een belangrijk onderdeel van SiD is dat het de normale integrale benadering People, Planet, Profit (of Prosperity / Project) vervangt door een nieuwe structuur. De behoefte hiervoor is gebleken na jaren van integrale ontwikkeling waarin bleek dat PPP niet zo goed werkte, omdat de drie P's niet op gelijke voet staan met elkaar noch van hetzelfde 'soort' zijn. Planet en People zijn fysieke objecten, maar profit is slechts een resultante, en kan daarin geen hoofddoel op zichzelf zijn.

SiD gebruikt het ELSIA principe. Binnen deze structuur kan alle fysieke en sociale ontwikkeling worden geplaatst, en het wijst op de keten van afhankelijkheid: Het individu staat bovenaan, en bestaat uit en is afhankelijk van alle lagen onder haar. Onze lichamen zijn van energie en materialen, onze levensbehoeftes halen we uit ecosystemen en veel van ons bestaansrecht uit cultuur en economie. Zo kan ieder object in kaart worden gebracht met dit systeem. ELSIA kan naar gelang de situatie worden opgedeeld in verdere categorieën. De sectie cultuur bijvoorbeeld kan worden opgedeeld in zaken als gebouwde omgeving, kunst, taal en overheid. Een aspect als 'veiligheid', wat geen object is maar een effect, kan in kaart worden gebracht door de relatie van Cultuur (meerdere mensen) vast te leggen met die van het individu. Maar soms is veiligheid ook een eigenschap van een object. In het geval van

de kansenkaart zijn in dat soort gevallen de eigenschappen vermeld bij de secties waar het het meest betrekking op heeft.

Omdat het uiteindelijk draait om de effecten (relaties) van objecten en personen onderling is een indeling te maken van de effecten van ieder object op deze ELSIA categorieën. Indien dit goed wordt gedaan is het mogelijk om een geheeloverzicht te krijgen. Zo is de tabel van de kansenkaart ook opgesteld. Naast de bovenstaande 8 categorieën zijn er twee toegevoegd (Klimaatmitigatie en -adaptatie) op verzoek van de gemeente. In principe vind er dan een dubbeling plaats, maar zo zijn deze doelen eenvoudig afzonderlijk af te lezen uit de tabellen.

SLOTWOORD EXCEPT

In het traject van samenwerking tussen Except en de gemeente zijn er veel dingen geleerd aan beider zijde. Vanuit Except is er de mening dat bij het opstellen van een dergelijk document meer tijd dan de gestelde paar weken genomen moet worden om de kwaliteit te laten ontwikkelen. Het weer kan bijvoorbeeld tegen zitten of er kunnen onverwachte ideeën ontstaan tijdens het proces zelf die verder moeten worden uitgewerkt. Gezamenlijk met de gemeente zijn er een aantal momenten gebleken waarop de beschrijving van de opdracht niet geheel vastgelegd was. Dit heeft in veel gevallen in het voordeel van de opdracht gewerkt: er was ruimte om de kaart toe te snijden op de specifieke situatie en gebruiksdoeleinden. Ook bij Except hebben we dit als zeer prettig ervaren. Aan de andere kant gaf dat soms communicatieproblemen tussen partijen die niet bij de besprekingen waren.

De samenwerking, vanuit ons gezien, met de gemeente was voortreffelijk. Goede, snelle en heldere communicatie en effectieve afhandeling. Naar onze mening heeft dit de kwaliteit van het stuk zeer veel goed gedaan. Samen hebben we een mooie kansenkaart in zeer korte tijd geproduceerd waarmee in de volgende periode veel kansen kunnen worden benut en een vocabulaire die geschikt is voor uitbereiding in de loop der tijd. Onze hoop is dat ook met deze notitie een stap verder gezet kan worden in het (al dan niet zelfstandig) kunnen ontwikkelen van een kansenkaart door andere gemeenten. Belangrijk daarin blijft dat context-specifieke kennis gecombineerd zal moeten blijven worden met expertise van het onderwerp. Think global, act local.

Het team van Except wenst de gemeente Roosendaal veel succes de komende jaren met de Kansenenkaart Functioneel Groen.

ir. Tom Bosschaert M.Arch
Projectleider Duurzame Stedelijke Ontwikkeling
Except Integrated Sustainability